

Educació en Valors Cívics i Ètics

Tercer curs de l'ESO

Dossier de textos filosòfics

Projecte Filosofia 11-18

IMS
Rubió
i Ors

Institut Rubió i Ors
L'Hospitalet de Llobregat

3A. DOSSIER DE TEXTOS FILOSÒFICS — 3r ESO

Educació en Valors Cívics i Ètics

Projecte Filosofia 11–18

Versió ampliada definitiva

PRIMER TRIMESTRE — SOM REALMENT LLIURES?

Sessió 1 — Què significa ser lliure?

Aristòtil — *Ètica nicomàquea*, III, 1

Adaptació didàctica

Quan intentem determinar si una acció és lliure, no n'hi ha prou a preguntar si una persona ha fet físicament allò que volia fer. Aristòtil distingeix entre accions voluntàries i involuntàries i considera important examinar d'on prové el principi de l'acció. Una acció sembla més pròpiament nostra quan som nosaltres qui l'iniciem i coneixem les circumstàncies importants en què actuem. En canvi, quan algú ens força físicament o desconeixem un element essencial de la situació, la voluntarietat disminueix. També existeixen casos intermedis: podem actuar sota una amenaça i, malgrat tot, escollir entre alternatives molt dolentes. Per això la llibertat no sembla consistir simplement a «fer el que volem». Cal preguntar fins a quin punt decidim, què sabem quan decidim i quines opcions reals tenim. Aquesta anàlisi serà important després per determinar fins a quin punt som responsables del que fem.

COMPRENC: Quins elements considera Aristòtil importants per dir que una acció és voluntària?

PENSO: Ser lliure és fer allò que vols o poder decidir racionalment entre alternatives? Justifica-ho.

Sessió 2 — Fer el que vull significa ser lliure?

Epictet — *Enquiridió*, §1

Adaptació didàctica

Epictet comença la seva filosofia distingint entre les coses que depenen de nosaltres i aquelles que no en depenen completament. Depenen de nosaltres, sobretot, els nostres judicis, les nostres decisions i la manera com responem al que ens passa. No depenen completament de nosaltres el cos, la reputació, les possessions, la fortuna o el comportament dels altres. El problema apareix quan

intentem controlar allò que no està realment sota el nostre domini. Aleshores podem convertir-nos en esclaus de circumstàncies externes. Per això, per a Epictet, ser lliure no significa aconseguir sempre allò que desitgem. Una persona pot obtenir molts dels seus desigs i, tanmateix, viure sotmesa als seus impulsos o a l'opinió dels altres. La llibertat més profunda exigeix governar la pròpia manera de jutjar i d'actuar. Aquesta concepció obliga a distingir entre satisfer un desig i ser realment amo de les pròpies decisions.

COMPRENC: Quina diferència estableix Epictet entre allò que depèn i allò que no depèn de nosaltres?

PENSO: Una persona que sempre satisfà els seus impulsos és necessàriament lliure? Per què?

Sessió 3 — Accions voluntàries i involuntàries

Aristòtil — *Ètica nicomàquea*, III, 1, 1110a–1111b

Adaptació didàctica

Aristòtil considera involuntàries sobretot les accions que es produeixen per força o per ignorància d'alguna circumstància essencial. Però també observa que hi ha casos difícils de classificar. Imagina un capità que, enmig d'una tempesta, decideix llançar mercaderies al mar per evitar que el vaixell s'enfonsi. Ningú voldria perdre la càrrega en circumstàncies normals, però en aquella situació el capità prefereix fer-ho per salvar la tripulació. Aristòtil considera que aquestes accions tenen un caràcter mixt: hi ha una elecció, però es produeix sota una necessitat extraordinària. Això mostra que la llibertat i la responsabilitat no sempre funcionen com un simple «sí» o «no». Per jutjar una acció hem de considerar quines alternatives tenia la persona, què sabia en aquell moment i quina pressió patia. El context no converteix automàticament qualsevol acció en correcta, però pot modificar el grau de responsabilitat.

COMPRENC: Per què Aristòtil considera que algunes accions són «mixtes»?

PENSO: Una persona amenaçada és responsable del que fa? Defensa si la responsabilitat pot tenir graus.

Sessió 4 — Explicar no és justificar

A partir d'Aristòtil — *Ètica nicomàquea*, III

Adaptació didàctica

Quan intentem comprendre una conducta, sovint preguntem per què una persona ha actuat d'una determinada manera. Podem dir, per exemple, que algú va insultar una altra persona perquè estava enfadat. Aquesta informació pot explicar la causa o el motiu de l'acció, però no demostra que l'insult fos correcte. De la mateixa manera, podem saber que algú va robar perquè necessitava diners i continuar pensant que l'acció requereix una justificació moral independent. Explicar i justificar són operacions diferents. Una explicació intenta mostrar per què una cosa ha passat; una justificació intenta mostrar que hi havia bones raons per actuar així. En filosofia moral aquesta diferència és fonamental, perquè comprendre les causes d'una conducta no implica necessàriament aprovar-la. Si confonem causa i justificació, correm el risc de convertir qualsevol motiu psicològic en una excusa moral. Pensar bé exigeix saber quin tipus de pregunta estem responent.

COMPRENC: Quina diferència hi ha entre explicar una acció i justificar-la?

PENSO: Posa un exemple d'una acció que puguis explicar perfectament però que no consideris justificada.

Sessió 5 — Tot té una causa?

Spinoza — *Ètica*, I, apèndix; III, prop. 2

Adaptació didàctica

Spinoza considera que els humans no ocupem un lloc fora de la natura. Els nostres cossos, emocions, desigs i pensaments formen part del mateix ordre causal que la resta de coses. Per això les nostres decisions tampoc apareixen del no-res. Tenen antecedents: experiències, disposicions, desigs, coneixements, circumstàncies i causes que sovint desconeixem. El fet que siguem conscients d'un desig no significa que siguem conscients de tot allò que l'ha produït. Això pot fer-nos imaginar que la nostra voluntat és completament independent de les causes naturals. Spinoza rebutja aquesta idea. Però entendre les causes que ens determinen no és necessàriament una derrota. Al contrari, comprendre per què actuem d'una determinada manera pot donar-nos un coneixement més realista de nosaltres mateixos. La qüestió filosòfica és si una decisió pot continuar sent nostra encara que tingui causes anteriors, o si tota causalitat elimina la llibertat.

COMPRENC: Per què Spinoza pensa que les decisions humanes tenen causes?

PENSO: Si totes les teves decisions tinguessin causes, deixaries necessàriament de ser lliure?

Sessió 6 — La pedra que es creu lliure

Spinoza — Carta 58 a Schuller

Adaptació didàctica

Spinoza proposa un experiment mental sorprenent. Imaginem una pedra que rep un impuls extern i continua movent-se. Si aquella pedra pogués tenir consciència, sabria que es mou, però no necessàriament sabria quina causa ha produït el seu moviment. Podria arribar a creure que avança perquè ella mateixa ha decidit avançar. Spinoza pensa que els humans ens trobem sovint en una situació semblant. Som conscients dels nostres desigs i de moltes decisions, però ignorem una gran part de les causes que han produït aquests desigs i decisions. Per això podem confondre consciència amb llibertat absoluta. El fet que «sentim» una decisió com a nostra no prova per si sol que no tingui causes. L'exemple no pretén dir simplement que som pedres, sinó qüestionar la manera espontània amb què interpretem la nostra voluntat. Potser comprendre millor les causes és necessari abans de poder parlar amb rigor de llibertat.

COMPRENC: Per què la pedra imaginària podria creure que es mou lliurement?

PENSO: Conèixer millor les causes dels teus desigs et faria menys lliure o podria fer-te més autònom?

Sessió 7 — Hume: llibertat i causalitat

David Hume — *Investigació sobre l'enteniment humà*, secció VIII

Adaptació didàctica

Hume considera equivocada la idea que una acció només pot ser lliure si no té cap causa. Les nostres conductes estan relacionades amb desigs, motius, creences i trets del nostre caràcter, però això no impedeix necessàriament considerar-les lliures. Per a Hume, una persona és lliure en un sentit important quan pot actuar d'acord amb la seva voluntat sense estar sotmesa a una coacció externa que l'obligui a fer el contrari. Si algú vol sortir d'una habitació però està tancat amb clau, la seva llibertat d'acció està restringida. En canvi, si decideix quedar-s'hi perquè ho desitja, podem atribuir-li l'acció encara que aquest desig tingui causes psicològiques. Aquesta concepció s'anomena sovint compatibilista perquè intenta fer compatibles causalitat i llibertat. La dificultat és determinar si actuar segons els nostres desigs és suficient si aquests mateixos desigs també estan causats.

COMPRENC: En quin sentit pot continuar sent lliure una acció que té causes segons Hume?

PENSO: Explica una diferència entre Hume i Spinoza respecte de la llibertat.

Sessió 8 — Què depèn de nosaltres?

Epictet — *Enquiridió*, §§1–5

Adaptació didàctica

Epictet pensa que una gran part de la nostra frustració prové de voler dominar coses que no depenen realment de nosaltres. No podem garantir que els altres ens respectin, que tinguem sempre salut o que les circumstàncies siguin favorables. Però sí que podem treballar els judicis que fem sobre aquestes situacions i la manera com hi responem. Per això la llibertat estoica no consisteix principalment a controlar el món exterior, sinó a no convertir-nos en esclaus d'allò que no podem controlar. Aquesta idea pot semblar paradoxal: una persona podria patir fortes limitacions externes i conservar, segons Epictet, un espai interior de llibertat. Tanmateix, això també planteja una objecció. Si posem tota la llibertat dins nostre, correm el risc d'ignorar que algunes condicions socials o polítiques redueixen realment les opcions d'una persona. Cal distingir, doncs, llibertat interior i llibertat exterior.

COMPRENC: On situa Epictet l'espai principal de llibertat?

PENSO: Es pot ser interiorment lliure en una situació de forta manca de llibertat exterior? Argumenta.

Sessió 9 — Sartre: no podem deixar d'escollir

Jean-Paul Sartre — *L'existencialisme és un humanisme*

Adaptació didàctica

Sartre defensa que els humans no arribem al món amb una essència completament definida que determini per endavant qui hem de ser. Existim primer i, després, ens anem construint mitjançant les nostres decisions. Això no significa que puguem escollir qualsevol circumstància: no decidim on naixem, moltes de les condicions materials que ens afecten ni una part important de la nostra història. Però dins d'aquestes circumstàncies sempre hem d'adoptar alguna posició. Fins i tot negar-nos a decidir és ja una manera de decidir. Per això Sartre afirma que estem «condemnat a ser lliures»: no hem triat existir, però un cop existim no podem evitar respondre amb les nostres accions. Aquesta llibertat genera responsabilitat, perquè no podem atribuir completament a una naturalesa fixa allò que arribem a ser. La dificultat és saber fins a quin punt aquesta teoria reconeix prou les limitacions reals.

COMPRENC: Per què Sartre considera que fins i tot no escollir és una forma d'elecció?

PENSO: Formula una objecció a la concepció sartreana de la llibertat.

Sessió 10 — Som responsables del nostre caràcter?

Aristòtil — *Ètica nicomàquea*, II, 1; III, 5

Adaptació didàctica

Aristòtil pensa que el caràcter es forma a través dels hàbits. Les accions que repetim no només produeixen conseqüències externes: també ens transformen. Si actuem habitualment de manera justa, valenta o generosa, podem arribar a adquirir disposicions estables que facilitin aquestes conductes. Però passa el mateix amb els mals hàbits. Una persona pot arribar a tenir un caràcter que faci molt difícil actuar d'una altra manera. Això planteja una qüestió sobre la responsabilitat. Potser no hem escollit de manera directa el nostre caràcter actual, però moltes petites decisions han contribuït a formar-lo. Per això Aristòtil pot sostenir que som, almenys en part, responsables d'allò en què ens convertim. Aquesta idea evita pensar la responsabilitat només en accions aïllades i ens obliga a considerar la història de les nostres eleccions.

COMPRENC: Com es relacionen accions, hàbits, caràcter i responsabilitat?

PENSO: Som responsables d'un tret del nostre caràcter que avui ens resulta molt difícil canviar?

Sessió 11 — Som realment lliures?

Síntesi: Spinoza, Hume, Epictet i Sartre

Text de síntesi didàctica

Spinoza posa en dubte la idea d'una voluntat completament independent i afirma que moltes vegades ens creiem lliures perquè coneixem els nostres desigs però ignorem les causes que els produeixen. Hume respon que una acció pot tenir causes i continuar sent lliure si la persona actua segons la seva voluntat sense coacció externa. Epictet situa la llibertat sobretot en allò que depèn del nostre judici i de la nostra resposta, fins i tot quan les circumstàncies externes no es poden controlar. Sartre, en canvi, insisteix en una llibertat molt més radical: no podem evitar prendre posició davant de les circumstàncies que ens han tocat. Aquestes teories obliguen a distingir diversos significats de llibertat. Potser no hi ha una única pregunta «som lliures?», sinó diverses: tenim causes?, podem actuar segons la voluntat?, controlem els nostres judicis?, podem evitar decidir? La responsabilitat dependrà en part de la resposta que donem.

COMPRENC: Resumeix en una frase què entén per llibertat cadascuna de les quatre perspectives.

PENSO: Som realment lliures? Defensa una tesi, utilitza almenys un autor, presenta un contraargument i respon-hi.

SEGON TRIMESTRE — PER QUÈ HEM D'OBEIR?

Sessió 12 — Per què vivim en societat?

Aristòtil — *Política*, I, 2, 1253a

Adaptació didàctica

Aristòtil afirma que l'ésser humà és per naturalesa un animal polític. Amb aquesta expressió no vol dir que tots els humans vulguin participar directament en la política, sinó que la nostra vida es desenvolupa dins de comunitats. Altres animals poden expressar plaer i dolor, però els humans disposem d'un llenguatge que permet discutir sobre allò que considerem just, injust, bo o perjudicial. Aquesta capacitat fa possible establir normes, deliberar i construir institucions compartides. Per això Aristòtil pensa que la comunitat no és simplement una limitació imposada a individus que ja estarien completament formats. Moltes capacitats humanes només poden desenvolupar-se en relació amb altres persones. Això no significa que tota societat sigui justa, sinó que la pregunta política és inevitable per a nosaltres: com hem d'organitzar una vida que necessàriament compartim amb altres?

COMPRENC: Per què relaciona Aristòtil el llenguatge amb la vida política?

PENSO: Podríem arribar a desenvolupar-nos plenament sense viure en cap comunitat?

Sessió 13 — Què passaria sense lleis?

Thomas Hobbes — *Leviathan*, cap. XIII

Adaptació didàctica

Hobbes ens demana que imaginem què passaria si no existís cap poder comú capaç de garantir les regles. Els humans tenen capacitats prou semblants perquè gairebé ningú sigui invulnerable, i moltes persones poden desitjar els mateixos recursos. Aquesta situació genera competència, desconfiança i por. Encara que algú vulgui cooperar, no pot estar segur que els altres faran el mateix. Si no existeix cap institució que faci complir els acords, cadascú té incentius per protegir-se i anticipar-se a possibles amenaces. Hobbes no afirma necessàriament que tots estiguem lluitant constantment, sinó que la inseguretat fa que el conflicte sigui sempre possible. Per això considera que la pau estable requereix una

autoritat comuna. La seva teoria parteix d'una concepció molt concreta de la naturalesa humana i de la fragilitat de la confiança.

COMPRENC: Quins factors condueixen al conflicte segons Hobbes?

PENSO: Una societat sense Estat seria necessàriament violenta? Formula una objecció a Hobbes.

Sessió 14 — Hobbes: seguretat i sobirà

Thomas Hobbes — *Leviathan*, caps. XVII–XVIII

Adaptació didàctica

Per abandonar la inseguretat de l'estat de naturalesa, els individus han d'acceptar un poder comú que garanteixi els acords. Hobbes considera que les promeses no són suficients si ningú no pot assegurar que es compliran. Per això els membres de la comunitat autoritzen un sobirà que disposi de força suficient per imposar les lleis i protegir la pau. La principal funció de l'Estat és proporcionar seguretat. Aquesta teoria té una conseqüència important: si el poder polític és massa feble, pot tornar a aparèixer el conflicte que es volia evitar. Però un poder molt fort també pot convertir-se en una amenaça. Hobbes dona al sobirà una autoritat molt àmplia perquè tem especialment el desordre civil. La qüestió és si la seguretat pot justificar gairebé qualsevol concentració de poder o si l'autoritat necessita límits independents.

COMPRENC: Per què Hobbes considera que les promeses no són suficients sense un poder comú?

PENSO: La seguretat pot justificar donar gairebé tot el poder a l'Estat?

Sessió 15 — Locke: drets abans de l'Estat

John Locke — *Segon tractat sobre el govern civil*, §§4–6, 87

Adaptació didàctica

Locke també parteix d'un estat de naturalesa, però no el descriu de manera tan conflictiva com Hobbes. Les persones són lliures i iguals i tenen drets que no depenen de l'existència d'un govern. Locke destaca especialment la vida, la llibertat i la propietat. El problema és que, sense una autoritat comuna, cadascú pot interpretar la llei natural i defensar els seus propis drets, cosa que produeix conflictes. Per això les persones decideixen crear un govern. Però aquest govern no és l'origen dels drets: existeix per protegir-los. Això limita el poder polític. Si

un govern destrueix sistemàticament els drets que havia de garantir, deixa de complir la seva funció i pot perdre legitimitat. La teoria de Locke converteix així la protecció dels drets en un criteri per jutjar el govern.

COMPRENC: Quina diferència fonamental hi ha entre Hobbes i Locke sobre la funció de l'Estat?

PENSO: Si els drets existeixen abans que el govern, qui decideix quins drets tenim?

Sessió 16 — Poder i legitimitat

John Locke — *Segon tractat*, §§95, 119

Adaptació didàctica

No és el mateix poder obligar algú que tenir dret a donar-li ordres. Una persona armada pot imposar-nos una conducta per força, però això no significa que la seva ordre sigui legítima. Locke intenta explicar l'autoritat política a partir del consentiment dels individus que formen una comunitat. El govern és legítim quan exerceix un poder que pot ser justificat davant dels governats i quan compleix la funció per a la qual ha estat creat. Aquesta idea introdueix una diferència fonamental entre força i autoritat. Un govern pot ser molt poderós i, alhora, actuar injustament. Però també apareix un problema: moltes persones neixen dins d'un Estat que no han escollit directament. Per tant, què significa exactament consentir un govern? Pot existir un consentiment implícit o caldria una acceptació explícita?

COMPRENC: Quina diferència hi ha entre poder i legitimitat?

PENSO: És legítim un govern per a persones que mai no han donat un consentiment explícit?

Sessió 17 — Rousseau: obeir i continuar sent lliure

Jean-Jacques Rousseau — *El contracte social*, I, 6–8

Adaptació didàctica

Rousseau parteix d'un problema aparentment contradictori. Si viure en societat significa sotmetre'ns a lleis, com podem continuar sent lliures? La seva resposta consisteix a distingir entre obeir simplement la voluntat d'un altre i obeir una llei que forma part d'un ordre polític en què som ciutadans. Quan les lleis expressen la voluntat general, no haurien de representar l'interès privat d'una persona o grup, sinó allò que és comú a tots. En aquest sentit, Rousseau intenta pensar una

llibertat política compatible amb l'obediència. No som lliures perquè no hi hagi normes, sinó perquè no estem sotmesos arbitràriament a la voluntat particular d'un altre. Tanmateix, la teoria planteja una dificultat considerable: qui determina què és realment la voluntat general i com evitem que una majoria afirmi representar-la quan en realitat defensa els seus interessos?

COMPRENC: Com intenta Rousseau compatibilitzar llei i llibertat?

PENSO: Pot una majoria afirmar que representa el bé comú i, tanmateix, ser injusta?

Sessió 18 — Pot la majoria ser injusta?

John Stuart Mill — *Sobre la llibertat*, cap. I

Adaptació didàctica

Mill adverteix que la llibertat individual no només pot ser amenaçada per un govern autoritari. També una societat democràtica pot exercir una forta pressió sobre les persones que pensen o viuen de manera diferent. Una majoria pot intentar convertir els seus gustos i costums en normes obligatòries per a tothom. Mill anomena aquest problema «tirania de la majoria». Una democràcia necessita votacions, però la regla de la majoria no és suficient per protegir la llibertat. Hi ha àmbits en què els individus han de poder prendre decisions pròpies, especialment quan les seves accions no perjudiquen altres persones. Això obliga a distingir entre decidir democràticament qüestions comunes i controlar indegudament la vida privada. La qüestió difícil és determinar on acaba l'esfera individual i on comença un interès legítim de la societat.

COMPRENC: Què vol dir Mill amb «tirania de la majoria»?

PENSO: Hi ha qüestions que una majoria democràtica no hauria de poder decidir? Dona'n un criteri.

Sessió 19 — Mill: el principi del dany

John Stuart Mill — *Sobre la llibertat*, cap. I

Adaptació didàctica

Mill proposa un criteri general per determinar quan és legítim limitar la llibertat d'una persona. La societat pot intervenir per evitar que una conducta causi un dany als altres, però no simplement perquè consideri que aquella conducta és imprudent, estranya o moralment desagradable. Cada persona hauria de disposar d'un ampli espai per decidir sobre la pròpia vida. Aquest principi protegeix

l'autonomia individual, però la seva aplicació no sempre és fàcil. Què compta exactament com a dany? Una conducta que només perjudica directament qui la realitza pot tenir efectes indirectes sobre familiars o sobre la societat. Mill ens obliga així a diferenciar entre desaprovació i perjudici real. El principi sembla senzill, però requereix argumentar molt bé per què una limitació concreta de la llibertat està justificada.

COMPRENC: Quin criteri utilitza Mill per justificar una limitació de la llibertat?

PENSO: Una conducta que només perjudica qui la practica hauria de poder ser prohibida?

Sessió 20 — Rawls: decidir sense saber qui seràs

John Rawls — *A Theory of Justice*, §§3–4, 24

Adaptació didàctica

Rawls imagina una situació en què un grup de persones ha de decidir les regles bàsiques d'una societat sense saber quina posició hi ocuparà cadascuna. No saben si seran riques o pobres, quines capacitats tindran, quin origen social tindran ni quines creences desenvoluparan. Aquest «vel d'ignorància» pretén impedir que cadascú dissenyi les regles només en benefici propi. Si no sabem quin lloc ens tocarà, tenim una raó per preocupar-nos també per les persones que podrien quedar en les pitjors situacions. L'experiment no afirma que a la realitat ignorem qui som, sinó que ens demana imaginar què escolliríem si volguéssim ser imparcials. Rawls utilitza aquesta situació per preguntar quins principis podrien ser acceptats per persones lliures i racionals que no saben si en sortiran especialment beneficiades.

COMPRENC: Per què el vel d'ignorància pot afavorir la imparcialitat?

PENSO: Formula una norma de l'institut que escolliries si no sabessis si series alumne, professor o director.

Sessió 21 — Cal obeir una llei injusta?

Henry David Thoreau — *Civil Disobedience*

Adaptació didàctica

Thoreau defensa que l'obligació moral d'una persona no desapareix perquè existeixi una llei. Si una norma obliga a col·laborar directament amb una injustícia greu, pot arribar un moment en què obeir-la sigui moralment pitjor que desobeir-la. Això no significa que cada ciutadà pugui ignorar qualsevol llei que

no li agradi. La desobediència civil exigeix una justificació pública i una disposició a assumir-ne les conseqüències. El problema central és la relació entre consciència moral i autoritat política. Un govern necessita lleis generals, però cap procediment pot convertir automàticament qualsevol contingut en just. Thoreau ens obliga a preguntar si existeix un punt en què la fidelitat a la justícia ha de ser més important que l'obediència. També ens obliga a preguntar qui pot decidir quan aquest punt s'ha assolit sense destruir l'ordre jurídic.

COMPRENC: Per què Thoreau distingeix entre legalitat i obligació moral?

PENSO: Quines condicions hauria de complir una desobediència perquè fos moralment justificable?

Sessió 22 — Per què hem d'obeir?

Síntesi: Hobbes, Locke, Rousseau, Mill i Rawls

Text de síntesi didàctica

Hobbes considera que necessitem un Estat fort perquè sense un poder comú la inseguretat fa molt difícil la convivència. Locke accepta la necessitat del govern, però el limita mitjançant drets que les persones tenen abans d'entrar en la societat política. Rousseau intenta explicar com podem obeir lleis i continuar sent lliures si aquestes lleis expressen una voluntat política comuna. Mill adverteix que fins i tot una majoria democràtica pot convertir-se en opressiva i defensa una esfera protegida de llibertat individual. Rawls, finalment, proposa imaginar principis polítics escollits des d'una posició imparcial. Aquestes teories ofereixen criteris diferents: seguretat, drets, participació, llibertat i justícia. Cap criteri resol per si sol tots els problemes. La filosofia política exigeix comparar-los i preguntar quin tipus d'autoritat pot ser justificat davant de ciutadans lliures.

COMPRENC: Associa cada autor amb el criteri polític que prioritza.

PENSO: Quina teoria explica millor per què hem d'obeir l'Estat? Compara almenys dues posicions i formula un contraargument.

TERCER TRIMESTRE — COM HEM D'ACTUAR?

Sessió 23 — Què significa viure bé?

Aristòtil — Ètica nicomàquea, I, 7

Adaptació didàctica

Aristòtil observa que moltes coses que fem les fem per aconseguir alguna altra cosa. Estudiem per aprendre, treballem per obtenir recursos i busquem determinats béns perquè esperem que ens ajudin a viure millor. Però si tots els nostres objectius fossin només mitjans, sempre hauríem de preguntar «per a què?». Aristòtil pensa que la felicitat és un fi que busquem per ella mateixa. Tanmateix, no entén la felicitat com una emoció agradable o com una acumulació de plaers. Viure bé significa desenvolupar les capacitats pròpiament humanes al llarg d'una vida i actuar d'acord amb la virtut. Això explica que una bona vida pugui contenir dificultats, esforç i sacrificis. La qüestió ètica no és només com sentir-nos bé avui, sinó quina mena de vida mereix ser considerada bona en conjunt.

COMPRENC: Per què la felicitat aristotèlica no és simplement un estat emocional?

PENSO: Una vida difícil pot ser una bona vida? Argumenta.

Sessió 24 — Epicur: necessitem moltes coses per ser feliços?

Epicur — *Carta a Meneceu*, §§127–130

Adaptació didàctica

Epicur considera el plaer un component essencial de la felicitat, però rebutja la idea que una vida agradable consisteixi a satisfer sense límit tots els desigs. Alguns desigs són naturals i necessaris; d'altres són naturals però no imprescindibles; i alguns depenen d'ambicions que poden créixer indefinidament. La persona prudent aprèn a distingir-los. De vegades renuncia a un plaer immediat perquè comportaria un dolor més gran en el futur, i de vegades accepta una dificultat perquè produirà un bé posterior. La saviesa consisteix, per tant, a administrar els desigs racionalment. Una persona que necessita cada vegada més coses pot ser menys tranquil·la que una altra que ha après a necessitar poc. L'epicureisme presenta així una concepció del plaer molt més moderada que la imatge habitual de buscar satisfaccions constants.

COMPRENC: Per què Epicur no recomana satisfer tots els desigs?

PENSO: És més lliure qui pot obtenir moltes coses o qui necessita poques coses per estar satisfet?

Sessió 25 — Què importa més: intenció o resultat?

Text problematitzador per introduir Kant i utilitarisme

Imaginem dues accions amb resultats sorprenents. Una persona intenta ajudar algú sincerament, però per una informació que desconeix acaba provocant un perjudici. Una altra actua només per interès propi, sense cap preocupació moral, però per casualitat la seva conducta beneficia diverses persones. Si només mirem el resultat, la segona acció sembla millor. Si mirem la intenció, potser jutjarem favorablement la primera. També podem preguntar quina norma seguia cadascuna o si havia previst raonablement les conseqüències. Aquest exemple mostra que jutjar moralment una acció no és senzill. Podem utilitzar criteris diferents i arribar a conclusions diferents. La filosofia moral intenta precisament aclarir quins factors són rellevants i com s'han de relacionar: intenció, norma, conseqüència, responsabilitat i justícia.

COMPRENC: Quins criteris diferents podem utilitzar per valorar una mateixa acció?

PENSO: Què hauria de tenir més pes moral: intenció, norma o conseqüència? Justifica-ho.

Sessió 26 — Kant: actuar per deure

Immanuel Kant — *Fonamentació de la metafísica dels costums*, secció I

Adaptació didàctica

Kant observa que dues persones poden fer exactament la mateixa acció exterior per motius completament diferents. Un comerciant pot ser honest amb els clients perquè pensa que enganyar-los és moralment incorrecte, però també pot ser honest simplement perquè creu que una mala reputació perjudicaria el negoci. En tots dos casos els clients reben un tracte semblant, però Kant considera que el valor moral de l'acció no és idèntic. Per jutjar moralment no n'hi ha prou a mirar el resultat o l'aparença de la conducta. Hem de preguntar quin principi guia la voluntat. Una acció moral no hauria de dependre només del benefici personal que esperem obtenir. Per això Kant associa la moral amb actuar per deure i amb principis que puguem defensar racionalment més enllà dels nostres interessos particulars.

COMPRENC: Per què dues accions externament iguals poden tenir un valor moral diferent per a Kant?

PENSO: Fer el correcte només perquè tens por del càstig és moralment suficient?

Sessió 27 — Podem universalitzar la nostra regla?

Kant — *Fonamentació*, secció II

Adaptació didàctica

Kant proposa una manera d'examinar les regles segons les quals actuem. Abans de fer una acció, podem preguntar-nos què passaria si la màxima que volem seguir es convertís en una regla general per a tothom. Imaginem que algú pensa: «Quan em convingui, puc fer una promesa que no penso complir». Si aquesta regla fos universal, ningú no podria confiar en les promeses i la mateixa pràctica de prometre perdria sentit. La regla destruiria les condicions que permeten utilitzar-la. Aquesta prova obliga a anar més enllà del benefici immediat i a pensar si podem defensar la nostra norma com una regla racionalment compartible. Però també apareixen dificultats: no sempre és fàcil formular bé la màxima d'una acció ni decidir què es deriva exactament de la seva universalització.

COMPRENC: Quina funció té universalitzar una màxima?

PENSO: Formula una possible objecció a aquesta manera kantiana d'avaluar les accions.

Sessió 28 — Bentham i Mill: mirar les conseqüències

Bentham — *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, I; Mill — *Utilitarianism*, II

Adaptació didàctica

L'utilitarisme proposa valorar les accions segons les conseqüències que produeixen sobre els éssers afectats. En lloc de preguntar només quina intenció tenia qui actuava o si seguia una determinada norma, ens obliga a considerar quant benestar i quant patiment genera cada opció disponible. Bentham formula aquest criteri a partir del principi d'utilitat i Mill intenta desenvolupar una concepció més rica de la felicitat humana. El criteri té una força evident: una moral que ignori completament les conseqüències podria justificar decisions que causessin grans patiments. Però també apareixen problemes. Si una acció beneficiés molta gent a costa de perjudicar greument una persona innocent, hauríem d'acceptar-la? L'utilitarisme ens obliga a considerar tots els afectats, però això no elimina la pregunta sobre els drets i la justícia.

COMPRENC: Quin criteri comparteixen Bentham i Mill?

PENSO: El benestar de la majoria pot justificar perjudicar greument una minoria? Presenta una raó a favor i una en contra.

Sessió 29 — Es pot sacrificar una persona per salvar-ne moltes?

Comparació entre Kant i utilitarisme

Text didàctic

Alguns dilemes morals semblen enfrontar dos criteris molt poderosos. D'una banda, reduir el patiment i salvar el màxim nombre possible de persones sembla una bona raó per actuar. Una perspectiva utilitarista pot donar molt de pes a aquest resultat. De l'altra, també tenim la intuïció que una persona no hauria de ser utilitzada simplement com un instrument per beneficiar les altres. Aquesta preocupació encaixa millor amb una perspectiva kantiana basada en la dignitat i el respecte. El problema apareix quan no podem satisfer simultàniament tots dos criteris. Si protegim estrictament una persona, potser deixem morir moltes altres; si busquem el millor resultat global, podem vulnerar drets individuals. No existeix una resposta fàcil, però el dilema permet veure que diferents teories morals poden ordenar de manera diferent els mateixos valors.

COMPRENC: Quin criteri prioritza cadascuna de les dues perspectives?

PENSO: Quina teoria resol millor aquest tipus de conflicte? Formula després el millor contraargument que puguis contra la teva pròpia resposta.

Sessió 30 — Rawls: què significa una societat justa?

John Rawls — *A Theory of Justice*, §§11–17

Adaptació didàctica

Rawls no identifica la justícia amb fer que tothom tingui exactament el mateix. Una societat pot contenir diferències econòmiques i socials i, tanmateix, ser justa si aquestes diferències formen part d'un sistema que protegeix llibertats bàsiques i garanteix oportunitats adequades. A més, les desigualtats necessiten una justificació especial. No poden existir simplement perquè beneficien les persones que ja ocupen les millors posicions. Rawls ens demana que examinem com les institucions afecten especialment aquells que es troben en situacions menys favorables. Això canvia la pregunta. No es tracta només de saber si dues persones tenen quantitats diferents de béns, sinó de preguntar per què existeix aquella diferència, quines oportunitats reals té cadascuna i si les regles podrien ser acceptades des d'una posició imparcial.

COMPRENC: Per què Rawls no identifica justícia amb igualtat absoluta?

PENSO: Pot una desigualtat ser justa? Dona'n un exemple i defensa'l.

Sessió 31 — Bentham: poden patir?

Jeremy Bentham — *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, cap. XVII, §1, nota

Adaptació didàctica fidel

Bentham es pregunta per què la consideració moral hauria de limitar-se als membres de l'espècie humana. Tradicionalment s'han utilitzat capacitats com parlar o raonar per distingir qui mereix protecció moral. Però aquestes característiques també exclourien alguns humans o no explicarien per què el patiment d'un animal és moralment irrellevant. Bentham proposa un criteri diferent: la capacitat de patir. Si un ésser pot experimentar dolor, les nostres accions poden afectar els seus interessos d'una manera moralment significativa. Això no obliga necessàriament a afirmar que tots els éssers sensibles tenen exactament els mateixos drets. Però sí obliga a justificar per què un patiment comparable hauria de comptar menys només perquè l'ésser pertany a una altra espècie. La pregunta moral es desplaça així de «pot raonar?» a «pot patir?».

COMPRENC: Quin criteri proposa Bentham per entrar en la consideració moral?

PENSO: La capacitat de patir és suficient per generar obligacions morals envers un ésser?

Sessió 32 — Jonas: responsabilitat envers el futur

Hans Jonas — *El principi de responsabilitat*, cap. I

Adaptació didàctica

Durant bona part de la història, moltes accions humanes tenien efectes limitats en l'espai i en el temps. La tecnologia moderna ha canviat profundament aquesta situació. Algunes decisions poden modificar ecosistemes sencers, alterar recursos essencials i produir conseqüències que continuaran existint moltes generacions després de la nostra mort. Jonas considera que aquest nou poder obliga a ampliar també la responsabilitat moral. No podem preguntar només si una decisió és beneficiosa per als qui viuen avui. També hem de considerar si preserva les condicions que faran possible una vida humana digna en el futur. Aquesta proposta introdueix una dificultat: les persones futures encara no existeixen i no poden reclamar-nos res directament. Però les nostres accions poden determinar profundament les seves possibilitats. Per a Jonas, un poder capaç d'afectar tant el futur genera obligacions proporcionals al seu abast.

COMPRENC: Per què Jonas pensa que la tecnologia moderna exigeix ampliar l'ètica?

PENSO: Com podem tenir deures envers persones que encara no existeixen? Formula també una objecció.

Sessió 33 — Com hem d'actuar?

Síntesi: Aristòtil, Kant, utilitarisme, Rawls i Jonas

Text de síntesi didàctica

Aristòtil ens convida a jutjar les decisions preguntant quina mena de persona construïm i quina forma de vida podem considerar bona. Kant posa l'accent en el deure, la intenció i la possibilitat de justificar les nostres normes més enllà de l'interès particular. Bentham i Mill exigeixen considerar les conseqüències reals de les accions sobre el benestar i el patiment de tots els afectats. Rawls ens demana examinar si les regles i institucions podrien ser acceptades des d'una posició imparcial, especialment pensant en els menys afavorits. Jonas amplia encara més l'horitzó moral i introdueix els efectes de les nostres accions sobre el futur. Aquests criteris poden coincidir, però també poden entrar en conflicte. Filosofar moralment no consisteix simplement a escollir un autor, sinó a comprendre què aporta cadascun, quines dificultats té i quina combinació de raons podem defensar.

COMPRENC: Relaciona cada perspectiva amb **caràcter, deure, conseqüències, justícia i futur**.

PENSO — PRODUCCIÓ FINAL: Quin criteri hauria de tenir més pes quan decidim què hem de fer? Formula una tesi, utilitza almenys un autor, desenvolupa un argument, incorpora un contraargument, respon-hi i acaba amb una conclusió matisada.